MAANDBLAD

Driegledige Indeeling van het Sociale Organisme

2e JAARGANG 1921. N°. 10. OCTOBER

REDACTIE EN ADMINISTRATIE P. J. DE HAAN — PARKSTR. 45 — UTRECHT

Prijs 15 cents per nummer. Per abonnement 12 nummers franco per post f 1.80. — Buitenland f 2.10.

Nieuwe onthullingen over de voorgeschiedenis van den oorlog van 1914

Wat Dr. Steiner zelf over zijn onderhoud met Jules Sauerwein te zeggen heeft.

Het scheen mij onmogelijk, om de vragen, die de met mij bevriende Dr. Jules Sauerwein gedurende zijn bezoek te Dornach gesteld had, niet te beantwoorden.

Ik acht toch in eerste plaats onze tegenwoordige tijd, een zoodanige, dat een ieder spreken moet, die van de waarheid over den oorlog iets weet.

Ik zou zwijgen onder de gegeven omstandigheden voor plichtsverzaking gehouden hebben. Wat ik gezegd heb, kon ik geheel onafhankelijk van de memoires van Von Moltke zeggen. Ik heb dit alles zelf in November 1914 van Von Moltke en later zelfs vaker gehoord en nooit de verplichting tot zwijgen opgelegd gekregen. Het was alleen van zelf sprekend, daarover niet te ongelegenertijd te spreken.

In de tweede plaats nog iets anders. Ik kende Von Moltke en heb gedurende vele jaren het voorname en reine dezer persoonlijkheid leeren waardeeren, over wier lippen nooit een subjectieve onwaarheid gekomen is.

In Juli 1914 was hij in een tragische situatie geraakt. Hij kende het verschrikkelijke, waartoe te beslissen was, en zijn militaire plicht gebood hem, alleen te beslissen.

Nu mag ik misschien daarbij opmerken, dat bij een ander bezoek dat kort voor dit, plaats vond Dr. Jules Sauerwein mij vertelde, dat van bepaalde kanten berichten verspreid werden, dat Von Moltke in verstandsverbijstering gestorven zou zijn.

Hij vroeg mij, wat er dan van deze dingen en hun samenhang met den oorlog waar was. Ik voelde mij ook tegenover deze ongehoorde lasterpraatjes verplicht, niet te zwijgen. (Ik behoef wel niet te zeggen, dat Mevrouw v. Moltke van dit onderhoud met Dr. Sauerwein niets wist).

Een onbevangen zien der feiten, die aan het begin van het uitbreken van den oorlog staan, dwingt ons tot het inzicht, dat de uiteenzettingen over den schuld aan den oorlog in verkeerde richting gaan.

Men kan in het geheel niet op die wijze van „Schuld" spreken, als het gedaan wordt. We hebben het hier te doen met een tragedie en uit een tragische situatie is de oorlog ontstaan. Dat toont wel het beste, wat ik door Von Moltke voor de laatste oorlogsaanleidingen gehoord heb.

Men zal natuurlijk van bepaalde kanten zeggen: over de eigenlijke oorzaken van den oorlog kan eerst na langen tijd gesproken worden, wanneer alle oorkonden onderzocht zijn en een oordeel geveld is. Men bedenkt niet, wanneer men een dergelijke meening voor juist houdt, dat na langeren tijd een onbevangen waarneming, die de tegenwoordige beoordeelaars kunnen hebben, niet meer op de juiste wijze gewaardeerd zal worden.

Deze waarneming kan gewichtiger zijn als het oordeel, dat men verkrijgt, wanneer men dokumenten vergelijkt in een tijd, waar het inzicht over de waarde van deze dokumenten al verbleekt is.

Over de oorzaken van den oorlog kan men zeggen, dat ze ver terugreiken. Maar uitlatingen zooals men ze van von Moltke hooren kon, vermogen op deze oorzaken het juiste licht te werpen. En deze uitla-

tingen blijven hun waarde ook later behouden. En ze spreken iets zeer tragisch uit, deze uitlatingen. Getuigt het niet van een groote tragedie, dat de chef van den Duitschen generalen staf bij de herinnering aan wat hij in het beslissende uur van dien 1e Augustus met de politici doorgemaakt had, de woorden schrijft: „De stemming werd voortdurend opgewondener, en ik stond daar geheel alleen," of elders: „Ik was in den loop van deze scene haast de wanhoop nabij, ik zag uit deze diplomatische acties, die belemmerend in den gang van onze moblisatie dreigden in te grijpen, het grootste onheil voor den voor de deur staanden oorlog voortspruiten." En wordt op deze woorden niet nog een belangrijk licht geworpen door andere, die in het boek „Der Weg zur Katastrophe" van K. Fz. Nowack staan? Deze woorden heeft de andere chef der generale staf, Conrad von Hötzendorf weliswaar niet zelf geschreven, maar in de voorrede van het boek staat zijn brief afgedrukt, waarin hij na lezing van het manuscript zegt: „Wanneer ook de volledige behandeling van deze gecompliceerde stof een nauwkeurige studie van alle detailgebeurtenissen .... eicht, dan zijn toch de door u genoemde zuiver historische feiten, voor zoover ze in 't bereik mijner kennis en mijner herinnering vallen met de werkelijkheid overeenstemmend.

En Nowack schrijft over den chef der generale staf, Conrad von Hötzendorf: „De eenige man, die de katastrophe voorspeld heeft een prediker in de woestijn jaar op jaar, op de „Ballplatz" gehaat als een lastigen geestenziener, een praalhans met woorden volgens Aerenthals ministercollega's, die achter zijn rug hun intriges sponnen, hem voor de openbare meening uitmaakten als hoofd der oorlogspartij, wiens voorblik niemand begreep: nu stond Franz Freiherr Conrad von Hötzendorf geheel alleen." „Geheel alleen" stond volgens zijn eigen woorden de Duitsche, „Geheel alleen" stond volgens de woorden van genoemd boek, dat hem voor het verschijnen voorgelegd is, ook de Oostenrijksche chef van den generalen staf. Zulke woorden spreken van een diepe tragiek. Dit komt uit, ofschoon van Hötzendorf voor den oorlog tegenover de politici in een geheel andere positie stond als von Moltke.

..Ik heb geen reden om hier in te gaan op de onzinnige beweringen over von Moltke's mystische neigingen. Wat hij in den oorlog gedaan heeft, hield hij van het standpunt zijner plicht als militair, voor noodzakelijk.

En ik ben van meening, dat wat hij gezegd heeft in staat is de discussie over de „schuld" aan den oorlog op een andere basis te brengen, als die, waarop ze heden ten dage nog staat.

We laten hier het intervieuw, zooals het in de Matin heeft gestaan in zijn geheel volgen.

Een intervieuw van den correspondent van de „Matin". Sauerwein met Dr. Rudolf Steiner over onuitgegeven memoires van den gestorven chef der Duitsche generale staf von Moltke.

„U weet, dat wanneer men uw tegenstanders geloven mag, de Chef van den Generalen staf door U eerst zijn hoofd en vervolgens den slag aan de Marne verloren zou hebben."

Dat was de vraag, die ik aan den beroemden Occultist en Socioloog Rudolf Steiner, geboren Oostenrijker, richtte. Ik heb voor hem sedert meer dan vijftien jaren, gevoelens van oprechte bewondering en vriendschap en ik had in vroegertijd reeds met vreugde verscheidene zijner theosophische werken in 't Fransch vertaald. Ik zal dan ook nooit verzuimen, wanneer het met mijn wisselvallige reisplannen is in te richten, op de doorreis door Bazel Dr. Steiner in Dornach een bezoek te brengen.

Zooals vroeger, vond ik hem ook ditmaal bij dat merkwaardige en machtige bouwwerk dat zijn volgelingen Goetheanum gedoopt hebben ter eere van Goethe, zijn grooten voorlooper in de geestelijke wetenschap. In 1913 heb ik reeds in de Matin den man, 't bouwwerk en zijn schilderachtige ligging op de laatste uitloopers der Jura, met zijn door ruines gekroonde toppen, beschreven.

Rudolf Steiner was juist uit Duitschland teruggekeerd, waar hij, waar het ook was, in Stuttgart of in Berlijn, overal voor duizenden enthousiaste toehoorders zijn geesteswetenschappelijke denkbeelden toegelicht had. Dien zelfden dag ontving hij een afvaardiging van 120 Theologen, waarmee hij van gedachten gewisseld had. Een aantal dezer hebben het plan een vernieuwing der religieuse ideeën te bewerkstelligen op den bodem van de door Steiner voorgestane leeren. Hij was juist bezig aan zijn reusachtige beeldhouwgroep in hout, welke de Christus en de overwonnen machten Lucifer en Ahriman, die den mensch op dwaalwegen brengen, voorstelt. Het is een der meest indrukwekkende kunstscheppingen, die ik ooit gezien heb en zij zal later den achtergrond van de kleine koepelruimte in 't Goetheanum vullen. En terwijl ik door het venster in de avondschemering keek naar de toehoorders, die in kleine groepen reeds van uit het dal den heuvel beklommen om de voordracht die weldra beginnen, zou te hooren, vertelde Dr. Steiner mij van den strijd, die zijn tegenstanders met hem aangebonden hebben. Een strijd, die door Klerikalen en Alduitschers, door alle secten der meest uiteenloopende kerkrichtingen in Middel Europa met ieder wapen en bij iedere gelegenheid gevoerd word [1]).

De vrees voor de waarheid.

Toen ik rechtuit die vraag betreffende Moltke tot hem richtte, vestigde hij zijn doordringenden blik op mij, een blik, die sprak van de meest intensieve veertig-jarige geestelijke worsteling.

Wat gij zegt verwondert mij niet. Men deinst voor geen middel terug, mij uit Duitschland en als men kon, ook uit Zwitserland te verdrijven. Deze aanvallen gaan van de meest uiteenloopende beweeggronden uit, maar zoodra ze betrekking hebben op mijn relaties met Moltke, beoogen ze een juist te omschrijven doel te bereiken: mij namelijk de publicatie van eenige bladzijden over 't ontstaan van den oorlog, welke kort voor zijn dood, door hem voor zijn familie geschreven waren, te beletten. Mevrouw von Moltke had mij verzocht mij met de uitgave hiervan te willen belasten. Deze publicatie zou in 1919 het licht gezien hebben [2]). Den vooravond van hun verschijnen kreeg ik bezoek van een diplomatieke persoonlijkheid, die Pruisen te

[1]) Hierbij herinneren we aan het internationaal protest tegen de wijze van aanvallen tegen Dr. Steiner en 't Goetheanum. Het werd opgenomen in deze courant en het Vaderland. (Vert.)

[2]) De uitgave der gedenkschriften was bedoeld als toelichting van wat aangaande 't ontstaan der wereldoorlog in Steiners „Kern der Socialen Frage" blz. 109 Holl. Vert. gezegd wordt. (Vert.

Stuttgart te vertegenwoordigen had. Deze bracht mij de boodschap, dat de publicatie onmogelijk was en dat men haar in Berlijn zou verbieden. Wat later verscheen nog een generaal, die adjudant van Moltke en later van Wilhelm II geweest was, en tapte uit hetzelfde vat. Ik protesteerde zonder me er aanvankelijk veel van aan te trekken. Ik richtte me inmiddels tot graaf Brockdorf Rantzan toen ter tijde in Versailles. Deze stappen bleven vruchteloos, te meer, daar men te zelfder tijd een intimidatiepolitiek tegenover Mevrouw van Moltke inleidde waaraan zij geen weerstand vermocht te bieden.

Waarom dan toch deze angst? De publicaties van Moltke houden geen beschuldigingen tegen de keizerlijke regeering in. Wel toonen zij haar ons, en dit is misschien erger, in een beeld van grenzenlooze verwarring onder een leiding welker lichtzinnigheid en onwetendheid alle perken te buiten ging. Men kan op de mannen, die in die tragische uren verantwoordelijk waren, den zin toepassen, die ik in mijn voorwoord schreef: „Niet hun daden hebben geleid tot de katastrophe, maar hun geheele persoonlijkheid." Ik zou er aan toe kunnen voegen: Eveneens dat vreemde systeem, dat 't heele gewicht van de laatste beslissing op één man deed neerkomen. Deze was de chef van den generalen staf. Hier hadden dus slechts militaire beweegredene, geldigheid daar de politiek tot nul gereduceerd was.

Ik heb met Moltke voor z'n aftreden nooit over politieke of militaire vragen gesproken. Later, toen hij zwaar ziek was, zocht ik hem dikwijls op en geheel van zelf sprak hij met mij over al die onderwerpen. En omdat 't u zal intersseeren, wil ik u vertellen, wat hij zelf verteld heeft bij 't ontstaan der onuitgegeven memoires.

Einde Juni 1914 begaf Moltke, die sinds 1905 chef van den generalen staf was, zich naar Karlsbad om gezondheidsredenen. Hij heeft tot zijn dood niets geweten over wat zich op de beruchte kroonraad te Potsdam 5 of 6 Juli had afgespeeld, want hij kwam pas na het Ultimatum aan Servië te Berlijn terug. Vanaf z'n aankomst had hij de overtuiging, dat Rusland zou aanvallen. Hij zag duidelijk den tragischen loop, dien de dingen zouden nemen, d.w.z. hij geloofde vast aan de deelname van Frankrijk en Engeland aan het wereldconflict. Hij schreef voor den keizer een memorandum, dat zijn operatieplan inhield. Het plan van den Duitschen generalen staf was in groote trekken 't zelfde sedert meer dan 15 jaar. 't Was opgesteld door von Schlieffen, Moltke's voorganger. Gij kent het principe: groote massa's tegen Frankrijk om tot iederen prijs tot 'n snel resultaat te komen, en tegen Rusland 'n zwak verdedigingsleger, bestemd om later aangevuld te worden na het behaalde succes aan 't Westfront.

Hun hoofd kwijt geraakt.

Moltke had slechts op een inderdaad belangrijk punt het plan van z'n voorganger gewijzigd. Terwijl v. Schlieffen de gelijktijdige aanval door België en Holland voorzag, had Moltke afstand gedaan van Holland om in geval van blokkade Duitschland een luchtgat te laten.

Toen Moltke Vrijdag 31 Juli op het kasteel kwam, zag hij zich geplaatst tegenover menschen, die hun hoofd kwijt waren. Hij had den indruk, zei hij, dat hij alleen in staat was een beslissing te nemen. Hij vroeg den keizer om het moblisatiebevel te teekenen, een bevel, dat in Duitschland precies gelijk staat met de oorlogsverklaring, omdat van af dit bevel alles, de eerste operaties inbegrepen, zich voltrekt op vastgestelde uren met onverbiddelijken automatischen gang. Willen II vergenoegde zich voor dien dag met het afkondigen van den „toestand van oorlogsgevaar". Den volgendetn dag Zaterdag 1 Aug. om 4 uur liet hij opnieuw von Moltke roepen en in de zes uren, die nu volgden, speele zich het drama af.

Moltke vindt den keizer in gezelschap van von Bethmann-Holweg die daar letterlijk met knikkende knieën stond, van den minister van oorlog von Falkenhain van de generaals [1]) von Plessen, Lyncker en eenige anderen. De keizer verklaart zich opgewonden tegen de plannen van den chef van den generalen staf. Hij heeft, zoo zegt hij, het beste nieuws uit Engeland. Engeland zal niet slechts neutraal blijven — het is George V, die het hem meldt — maar het zal zelfs Frankrijk beletten, aan den oorlog deel te nemen [2]). Onder die omstandigheden is het logisch, de geheele krijgsmacht tegen Rusland in 't veld te brengen.

„Neen —" antwoordt Moltke, „het plan moet zoo wel naar het Westen als naar het Oosten uitgevoerd worden, zooals dit is opgesteld." [3])

De technische (beweegredenen).

Deze tegenwerpingen maken op Moltke geen indruk; hij weigert iets te veranderen aan zijn plan. Hij moet, zegt hij, 't bevel om op te rukken geven, zonder eenig uitstel. Hij hecht geen geloof aan de Engelsche tijdingen. En daar hij de moblisatieorder, die de keizer zoo juist onderteekend heeft, reeds in de hand heeft, vertrekt hij, de anderen aan een totale verwarring ten prooi achterlatend en zelf zich zooveel mogelijk haastend.

Halverwege tusschen het paleis en den generalen staf wordt zijn wagen door een snelle keizerlijke auto ingehaald. Men roept hem terug in opdracht van den keizer. Alvorens naar het paleis terug te keeren, geeft hij de moblisatieorder aan zijn adjudant en zegt hem: „laat de troepen oprukken."

De keizer is opgewondener dan ooit. Hij toont von Moltke een telegram van den Koning van Engeland. Hij ziet in dit telegram met absolute zekerheid, dat 't conflict tot het Oosten beperkt zal blijven en dat Engeland en Frankrijk neutraal zullen blijven. „Er moet," concludeert hij, „een onmiddellijk tegenbevel gegeven te worden aan de troepen, die gij hebt laten oprukken." Moltke weigert. „Men kan," zoo antwoordt hij, „een leger niet voor 't plotseling alternatief van bevel en tegenbevel stellen." Dan geeft de keizer van zijn eigen autoriteit gebruik makend, zijn vleugeladjudant last, de commando's op te bellen en het leger een uur van de Fransche en Belgische grenzen halt te laten houden. Moltke begeeft zich naar huis.

Hij zet zich aan zijn bureau, vernietigd. Hij verklaart, dat hij de order, die het telefonische bevel van den keizer zijn loop moet doen nemen, niet kan geven. Juist komt een adjudant hem deze order ter teekening aanbieden. Hij weigert en zendt hem terug. Hij blijft dan tot tien uur s' avonds in een soort van

[1]) De namen waren in de Matin verminkt. (Vert.)

[2]) Koning Georg V was klaarblijkelijk niet op de hoogte van bindende afspraken tusschen Frankrijk en Rusland. (Vert.)

[3]) De Duitsche legerleiding had slechts een plan, n.l. dat voor den twee fronten oorlog. Het bestond reeds vijftien jaar en had daardoor veel aan elasticiteit ingeboet. (Vert.)

uitputtingtoestand [1]). Om tien uur wordt er opgebeld.

Opnieuw is het de keizer, die hem laat roepen. Haastig begeeft hij zich naar het slot. Wilem II, die zich reeds te bed begeven had, staat op en na een kamerjapon omgeworpen te hebben, ontspint zich een gesprek van den volgenden inhoud: Alles is veranderd en heeft zich ten kwade gekeerd. De koning van Engeland heeft zoo juist in een nieuw telegram uitgelegd, dat hij verkeerd is begrepen en dat hij noch in naam van Engeland, noch in naam van Frankrijk [2]) eenige verbintenis, hoegenaamd op zich kan nemen. En zich tot Moltke wendend, besluit de keizer: „Nu kunt ge doen wat ge wilt". De oorlog gaat beginnen.

Ongeluksvoorteekens.

In de maand Augustus zag ik generaal von Moltke slechts eens te Coblenz, den 20sten Augustus. Wij onderhielden ons toen op slechts zuiver menschelijk terrein.

De slag aan de Marne [3]) speelde zich af onder omstandigheden, die alle verwachtingen van von Moltke den bodem moesten inslaan. Drie malen had hij op manoeuvres den rechtervleugel een voorzichtigen opmarsch (naar Parijs) laten maken. Drie malen drong von Kluck die geregeld den rechtervleugel commandeerde, te snel op. Na iedere manoeuvre zeide Moltke hem: Als gij bij operaties, waar het om de werkelijkheid gaat, zoo snel opdringt zullen wij den oorlog verliezen. Toen het leger van von Kluck [4]) omsingeld werd, had hij een verschrikkelijk voorgevoel. Zijn conclusie was: „De oorlog is voor Duitschland verloren." Toen hij den 13en September terug kwam in het hoofdkwartier, maakte hij den indruk van een gebroken man. In werkelijkheid heeft Falkenhain, zonder den titel te hebben, van dien tijd af, het leger aangevoerd. Eenige dagen later, Moltke hield hield het bed, bracht Wilhelm II hem een bezoek. „Ben ik het werkelijk nog die de operaties leidt," vroeg hij aan den keizer. Ik denk werkelijk wel, dat gij het nog altijd zijt, antwoordde Willem II hem. Zoo wist gedurende drie weken de keizer zelf niet, wie de werkelijke bevelhebber zijner troepen was.

Maar nog een ander voorbeeld van de meening, die men van Wilhelm II in zijn eigen omgeving had. Eens op een dag, toen Moltke mij den diepen afschuw beschreef, door hem ondervonden op een reis door België van na den val van Antwerpen, sprak ik hem voor de eerste maal over dat aanvalsplan door België. Hoe is het mogelijk, vroeg ik, dat een minister van oorlog aan den Rijksdag heeft kunnen verklaren, dat het aanvalsplan door België niet bestond. „Deze minister," was Moltkes antwoord „kende mijn plan niet. Alleen de kanselier was op de hoogte".

En de keizer?

„Nooit van zijn leven!" zeide Moltke. „Die klapte veel te veel uit de school en was te indiscreet. Hij zou het aan de heele wereld rond verteld hebben!"

[1]) Ofschoon hij in goeden gezondheid uit Karlsbad terug gekomen was. (Vert.)

[2]) Wat mag er zich in den tijd tusschen het eerste Engelsche koningstelegram en laatste aan het Engelsche hof afgespeeld hebben??? (Vert.).

[3]) De slag aan de Marne speelde zich, zooals bekend is eenige weken later af. (Vert.)

[4]) Von Kluck werd sedert dien wel eens „von Unkluck" genoemd in zekere militaire kringen. (Vert.)

De ontwikkeling van de westersche menschheid

III.

Wellicht kunnen volgende uiteenzettingen er toe bijdragen, om ons tot het besef te doen komen, welke beteekenis het denkende bewustzijn, de gedachte vooral voor den westerschen mensch heeft; en hoe het lot van dien mensch ten nauwste samenhangt met het lot, dat de gedachte in zijn ziel in den loop der nachristelijke ontwikkeling heeft ondergaan. Door de kortheid waarmee dit alles gegeven moet worden, zal veel daarin eerst volkomen belicht worden door een zich bezig houden met de meer gecompliceerde uiteenzettingen in de anthroposofische literatuur, waartoe deze artikelen niet meer dan een poging tot inleiding willen zijn.

Met de voorstelling, dat de menschelijke lichaamsvorm, zooals hij ons in de zinnenwereld tegemoet treedt, het product is van een zeer lange ontwikkeling is de westersche mensch sinds Darwin, Haeckel e.a. reeds volkomen vertrouwd. Niet steeds echter wordt met dezelfde gezindheid de geheele mensch, ook in zooverre hij geest en ziel is, zich als geest en ziel openbaart, als een zich in den loop der ontwikkeling veranderend wezen beschouwd.

Hegel zegt: „Het denken maakt de ziel, waarmee ook het dier is begaafd, eerst tot geest."

Wij zouden door een onbevangen beschouwing van de wording van het denkende bewustzijn in den Griekschen tijd, zooals we die o.a. in Dr. Steiners „Die Rätsel der Philosofie" vinden, ons genoopt kunnen voelen, bovenstaande gedachte eenigszins anders te formuleeren, wil ze het kenmerkende van het menschzijn door alle tijden nauwkeuriger uitdrukken. We zouden dan bijv. kunnen zeggen: De mensch heeft zich steeds geopenbaard als een geestelijk, naar „kennis" strevend wezen; „geest" was steeds een der „functies" van zijn wezen en wel die, welke hem eerst in waarheid mensch deed zijn. Pas in den Griekschen tijd heeft echter dit geestelijk streven de gestalte aangenomen, die we met het volste recht, gedachteleven kunnen noemen, pas toentertijd, is de bewustzijnsvorm, die zijn geestzijn aannam, die van het denkende bewustzijn geworden, en wel zeer trapgewijs. Bij de vroeg-Grieksche denkers — zie „Rätsel der Phil" — doet dit denkende bewustzijn nog sterk denken aan een bewustzijnsvorm, die we de mythologische zouden kunnen noemen in tegenstelling met de logische, en waarvan de mythen en sagen van schier alle volkeren een naklank zijn. De voor-christelijke culturen — de Indische, Perzische, Egyptisch-Babylonische — hebben zich a. h. w. trapsgewijze van dezen vorm van geestesleven losgemaakt, hebben zoodoende voorbereid, wat zich als de kiem van een nieuwen vorm van geestesleven, in den Griekschen tijd als het logische, denkende bewustzijn openbaart. In de anthrop. literatuur worden deze culturen uitvoerig behandeld.

Wanneer we kort, abstract de mythologische bewustzijnsvorm en zijn verhouding tot het geheel van het menschenleven, zouden willen karakteriseeren, dan zouden we kunnen zeggen: toen dit geestesleven het heerschende was, kon de mensch zich nog niet met zijn denken tegenover de natuur plaatsen, zich vervreemd van een natuur gevoelen, die zich dan aan hem louter als zinnenwereld openbaart in een geest- en zielloos „materie" zijn. Hij nam nog

instinctief met zijn l e v e n deel aan het l e v e n van zijn omgeving, en de „krachten", die deze omgeving gestalte gaven, deze gestalten van trap tot trap leidden door het rythmische sterven en geboren worden in den kringloop van het jaar, — deze krachten „beleefde hij even „zielvol" als de krachten, die zijn eigen lichaam doordrongen, vorm en beweging gaven.

..Dit instinctieve, waardoor hij zich naar lichaam en ziel verbonden voelde met de omringende natuur tot een organisch geheel, kenmerkte ook zijn geestesleven. In een „droomende" bewustzijnsvorm voelde hij zich min of meer opgenomen, geestelijk geleid door een „geesteswereld", die zich in de natuur tot uitdrukking brengt, het natuurgebeuren tot een z i n v o l gebeuren maakt. En deze geesteswereld neemt voor hem de gestalte aan van zijn „godenwereld."

Naar lichaam, ziel en geest hing de mensch „onbewust" samen met een concreete lichamelijke, zielsche en geestelijke wereld. Instinctief leefden de impulsen in hem, die hem in gemeenschap brachten tot de hem omringende lagere natuurrijken, die hem een plaats gaven in de bloedsgemeenschap van zijn ras, zijn stam, die hem een bewustzijn gaven van de geestelijke wereld, die dit alles leidde. Instinctief was m. a. w. datgene, wat wij zouden noemen het economische leven, het rechtsleven en het geestesleven. Zijn zelfbewustzijn, dat hij eerst later in de klaarheid van zijn denkend bewustzijn moet ontplooien, stond evenwel op zeer lagen trap.

Een en ander zou een licht kunnen werpen ook op de ontwikkeling van het Grieksche gedachteleven.

Pherekydes, een der allereerste Grieksche „denkers", is nog geheel vervuld van de gestalten uit het mythologische g e e s t e s l e v e n: in Zeus, Chronos, Chton leven die wezensmachten voor hem als gestalten, welke aan de hem omringende natuur vormen, leiding geven. En wat Thales meent met zijn water, Anaximes met zijn lucht, Heraclitus met zijn vuur, als oorsprongselementen van het omringende natuurgebeuren, wordt ons eerst duidelijk als we begrijpen, dat n i e t het geestesleven, maar het z i e l e l e v e n van den mythologischen mensch in hen naklinkt en hoe ze, al naar gelang van hun natuurlijke zielegeaardheid, welke in hun t e m p e r a m e n t tot uitdrukking komt, zich in vitale gemeenschap gevoelen met een hen omringend natuurelement. „Men noemde het melancholische temperament het aardsche, het phlegmatische het waterige, het sanguinische het luchtige, het cholerische het vurige. Dit zijn geen allegoriën. Men gevoelde zich niet in het zieleleven afgescheiden, men beleefde lichaam en ziel als een eenheid en in deze eenheid de stroom der krachten, die bijv. door de plegmatische ziel gaan, als dezelfde krachten, die buiten, in de natuur in het waterelement leven. De tegenwoordige denkgewoonten moeten zich deze oude voorstellingswijze aanpassen, als ze willen indringen in het zieleleven van vroegere tijden" *.

Al deze vroeg-grieksche „denkers" steunen nog op atavistische overblijfselen van oude levenstoestanden en eerst langzaam verbleekt dit met het natuurleven samenhangende gedachteleven tot het leven met de van het beeldende, natuurlijke element bevrijde „reine, gestaltelooze gedachte". Zeus wordt tot het „wereldverstand". De gedachte bleef echter voor den Griek nog een manifestatie in zijn zieleleven, van kosmische Geest, die de wereld gestalte geeft.

*) Steiner „Rätsel der Philosofie" 1e deel blz. 16.

De godenwereld wordt bij Plato de Ideeënwereld waarvan in de zinnenwereld slechts de „schaduwen" zijn, die het licht dier Ideeën werpt. Gedachten waren voor hem o o r s p r o n k e l ij k in de kosmos en niet in den mensch. Die ideeënwereld had ons gedachteleven ook datgene te openbaren, zoo leerde Socrates, wat als ware gedachte aan ons streven naar het ware leven in de samenleving naar de „deugd" ten grondslag heeft te liggen. Voor Socrates, en ook voor Aristoteles, den grondlegger van de wetenschap der vormen, waarin het menschelijke gedachteproces verloop der logica, leefde de gedachte dan alleen in zijn juiste verhouding tot de menschelijke ziel, wanneer ze hem zekerheid geeft, de werkelijkheid openbaarde van de kosmische geestelijkewereld, die in polair werkzaam verband staat tot de aardsche, de zinnenwereld. De gedachte leefde nog in hen met een levendigheid, die een laatste overblijfsel is van de spontaniteit, die de mythologische mensch in zijn beeldende geestesleven had beleefd. In Plato en Socrates had de gedachte echter nog meer het karakter van het mythologisch geestesleven dan bij Aristoteles. Dit mythologisch bewustzijn, vooral in zijn meer ontwikkelde vormen waarin het in de voor-christelijke culturen nog leefde in de ervaringen, die de mensch door de „mysteriescholen" maakte, vermocht den mensch niet alleen het bewustzijn te geven van leven en werken van een concreete, „eeuwige" geesteswereld, maar ook van z ij n e i g e n geestzijn, de eeuwige oorsprong van zijn wisselend bestaan als ziel en lichaam door geboorte en dood; daardoor was hem de reïncarnatie idee een vanzelfsprekende ervaring. En ook voor Socrates nog leefde de gedachte in zijn geestesleven met een spontaniteit, die hem nog de overtuiging kon geven, van het bestaan van een kosmisch geestelijke wereld eenerzijds, en van het leven van den mensch als geestelijk wezen in die geestelijke wereld vóór de intrede in zijn aardsche bestaan als ziele-lichamelijk wezen, zoowel als na den dood daarvan; met deze overtuiging ging hij den dood door den giftbeker tegemoet *).

Aan Aristoteles gaf de gedachte nog wel de overtuiging van een geestelijk-kosmische wereld als oorsprong van het aardsche gebeuren in de zinnenwereld, niet echter meer van het eeuwige bestaan van den mensch zelf a l s eeuwig geesteswezen. Hij moet een vóór-bestaan van den mensch voor de geboorte loochenen — niet echter een voortbestaan na den dood. Hij wordt in de middeleeuwen de philosoof van het officieele christendom in het westen, voor het westersche geestesleven, waarvoor de idee der reïncarnatie en daarmee de idee van den mensch als concreet geesteswezen verdwijnt.

Het volkspaedagogische gevolg daarvan, versterkt door de inwerking van het gezag der met bevoogdende staatsalmacht over het geestesleven heerschende middeleeuwsche clerus, reikt tot in onze dagen. Gerekend werd sinds de Middeleeuwen enkel met den vrees voor den dood, het zielige egoïsme van den mensch zijn min of meer gebrekkige aardsche persoonlijkheid voor alle eeuwigheid te conserveeren, te pensioeneeren in de zalige beweginloosheid van een mooie hemel — en wel door de Kerk, de alvermogende Kerk. Zoo voelt de brave, ordentelijke beambteburger zich nog wèl in het besef, dat een alvermogende staat, die zijn plichten regelmatig doet

*) Zie Plato's Phaedon, gesprek over de ziel, hoofdstuk 19—24.

loopen als een klok, hem pensioeneert voor zijn ouden dag; zijn „godsdienstplichten" zijn dan meestal uitsluitend voor het Zondagsche uurtje „onder zwaren druk" voldoende.

Verloren is gegaan het besef, dat de mensch als geestelijk wezen uit een rein geestelijke wereld zich verbindt met het „materiaal", dat hem vader en moeder geeft, daaruit zijn aardsche persoonlijkheid weeft, en als hoogste vrucht van zijn leven tusschen wieg en graf vrij scheppend — in ons stadium van ontwikkeling van het zelfbewustzijn — heeft uit te leven in een vrij geestesleven zijn individueele begaafdheid. Verloren is gegaan het besef, dat de krachten van zijn aardsche persoonlijkheid het materiaal zijn, dat hij als geesteswezen in rustelooze wording verbruikt en omzet in eeuwige metamorphose.

In plaats daarvan heeft zich tot in onze dagen een egoïstische zelfvoldane mummiedienst voortgezet, onder beschutting van de kerk, — na de renaissance meer en meer onder de beschutting van de staat, de nationale staat met zijn meer en meer uitsluitend economisch imperialistische interessen, de staat, die vaststelt, wat als inhoud van het menschelijke weten maatschappelijk geldt, gangbare munt is, en zoodoende alle reinmenschelijke interesse bij dit geestesstreven moet dooden, de deur opent voor allerlei vooze, leege streverij, naar een zelfvoldaan genieten van zijn gepatenteerde waardigheid.

Zonder pensioen, onbeschut door de alomvattende staat, die in werkelijkheid slechts zorg draagt voor zijn eenigen held, „den man van zaken", — alle andere helden zijn slechts van secundaire beteekenis — wies in den loop van de vorige eeuw het proletariaat, met huid en haar opgenomen in het gemechaniseerde productieproces; in zijn ziel moest meer en meer een wrevelige hoon ontstaan over alles, wat slechts voor den Zondag alléén werd gereserveerd aan beschouwingen over een ‚geestelijke wereld", die a. h. w. te fatsoenlijk is om zich veel met zijn lot gedurende de werkdagen te bemoeien.

We willen echter met onze gedachten hier afbreken, omdat datgene, wat zou moeten volgen uitvoeriger uiteenzetting verdient, die de lezer in eenige artikelen van dit blad, in de aangegeven literatuur evenwel reeds kan vinden.

Terugkeerende tot den tijd van Socrates en Plato lijkt het ons goed, in verband met de vorige artikelen, waarin we de westersche menschheid trachtten te karakteriseeren door haar in contrastverband met de oostersche te beschouwen — om kort te wijzen op Bautama Buddha, die ongeveer ten tijde van Socrates leefde en voor het oosten een even representatieve beteekenis heeft als Socrates — Aristoteles, voor het westen.

De ontwikkeling van het denkend bewustzijn neemt in een tijd een aanvang, waarin nog slechts atavistische overblijfselen uit den mythologischen tijd voortbestaan; de mensch voelt zich meer en meer in de zinnenwereld als lichamelijk wezen afgezonderd van de hem omringende natuur, vereenzaamd in zijn zieleleven. In Socrates zocht deze mensch het licht der gedachte, dat zijn ziel eenerzijds met de geestelijke wereld verbindt, andererzijds het aardsche leven zinvol maakt, hem den weg tot een waar, „deugdzaam" leven wijst.

In Aristoteles, de voorlooper van onze westersche wetenschappelijkheid zien we de gedachte zich verstouten om alles, wat toen ter tijd in de zinnenwereld werd beleefd, verklarend te doordringen, als wetenschap te veroveren. In hem echter is ook reeds, gelijk we zagen, gedeeltelijk het lot beslist van de gedachte voor de westersche menschheid. Met de gedachte, door het denkende bewustzijn, heeft de staan, wil deze gedachte, waarmee sinds Aristoteles hij echter niet anders, of met de gedachte moet hij in een element zich voelen, dat scheppende realiteit heeft, waarmee hij weet in de ware werkelijkheid te staan, wel deze gedachte, waarmee sinds Aristoteles vooral de westersche menschheid zich tot de zinnenwereld richt, waarmee hij zijn leven op aarde gestalte tracht te geven, niet aan den wortel verdrogen en met haar de menschelijke individualiteit, met haar, als gevolg, het cultuurleven, het maatschappelijke leven. Vòòr Aristoteles leefde de gedachte wel is waar in de geestelijke wereld; de mensch als concreet geestelijk wezen echter niet. De geestelijke wereld spande zich reeds a. h. w. als een onwerkzaam hiernamaals uit over de menschheid op aarde. In de Middeleeuwen zien we het dan gebeuren, dat men meent te kunnen vaststellen, dat ook de gedachte even onwerkzaam, en ten slotte onwerkelijk leeft in het menschelijke geestesleven.

De tendenz, om door het denkend bewustzijn, door de gedachte de zinnenwereld te „beheerschen" — of men deze gedachte die mogelijkheid ontzegd en daarmee zijn leven ondermijnt of niet, — blijft leven in de westersche menschheid, heeft deze menschheid a. h. w. ten slotte noodig voor een menschwaardig bestaan.

Niet echter het Oosten vóór en sinds Buddha. Voor den oosterschen mensch is de zinnenwereld „maya", onwerkelijkheid; de oude impuls van de Indische cultuur blijft naklinken, en laat de zinnenwereld niet gelden als een „veld van bewustzijn", waarop de mensch iets waardevols heeft te beleven; of het moest enkel het besef zijn, dat het eenige waardevolle menschelijke streven het zich verlossen is van het „wiel van geboorte en dood". Dit alles leeft ook in Buddha, geeft B. nogmaals vorm in den leer van zijn vier „heilige waarheden", de waarheid, dat leven lijden is, de waarheid omtrent het ontstaan van dit lijden, van de vernietiging van dit lijden, en het pad dat tot deze vernietiging voert.

Lijden ontstaat door elk denken, voelen en willen, dat op de zinnenwereld is gericht. Los moet men zich daarvan maken; en niet alleen los van het begeeren, dat ons willend bindt aan de zinnenwereld, maar ook van de dorst om het denken, de gedachte op de zinnenwereld te richten.

De verlossing bestaat a. h. w. in het terugdrijven van alle physische indrukken, ook van de raadselen, die deze phys. wereld in het denkvermogen geboren doet worden en die de mensch alleen door zijn zelfbewustzijn kan „oplossen". Met de zinnenwereld wijst B. ook de gedachte terug, zooals die door Socrates-Aristoteles zich ontplooit en met die gedachte de ontwikkeling van het ik, het zelfbewustzijn. In het O. verliest de mensch zich aan de geestelijke wereld.

In het westen verliest de mensch zich echter aan de zinnenwereld op zijn weg, om denkend in het zich ontplooiende zelfbewustzijn zich als in een brandpunt te gevoelen tusschen twee werelden, de geestelijke wereld en de zinnenwereld, die hij vrijscheppend in zijn gedachteontwikkeling verbindt, het welk hij in zijn cultuurscheppende arbeid maatschappelijke

vorm geeft. — In de middeleeuwen reeds gaat de gedachte als werkelijkheidsfactor verloren, de mensch verliest het bewustzijn van een concreete geestelijke wereld, daarbij van eigen werkelijk geestzijn; moet zich ten slotte verliezen aan de zinnenwereld.

In een volgend artikel willen we trachten dit proces te volgen aan eenige bekende verschijnselen in de menschheidsontwikkeling in de westersche Middeleeuwen.

Met het voorgaande, noch met het volgende is het de bedoeling om te betoogen, dat het menschheids-proces anders had moeten gaan dan het is gegaan. Het streven om een of ander abstract waarbeoordeel voor zich naar huis te dragen uit de woestenij der tegenwoordige geleerdheid, enkel ter bevrediging eener klamme weetdrift, lijkt ons onvruchtbaar, in den tegenwoordigen tijd, ja haast immoreel. Een zwakke, onbeholpen poging als deze is, om bij lezer en schrijver de in ons allen levenden drang naar een menschwaardig bestaan eenigszins bewust te oriënteeren naar de werkelijkheidsfactoren, die zich symptomatisch in het menschheidsproces, waartoe wij behooren, openbaren, — lijkt ons zelfs reeds veel vruchtbaarder — en wel des te meer, waar in ons een zoo noodig bewust, gerechtvaardigd vertrouwen groeit in een antroposofisch georiënteerde geesteswentenschap, die veel, — maar voor elk belangstellende duidelijk — nog lang niet haar laatste woord heeft gesproken om onze bovengenoemden drang, leiding, inhoud en bewustheid te geven.

N. D. FRANKENA.

Anthroposophie, de wortelen van haar kennis en haar vruchten voor 't leven.

Deze cyclus van acht voordrachten, die tijdens het anthroposofisch congres in Stuttgart door Dr. Steiner werd gegeven en waarvan in het vorige nr. van dit blad een kort overzicht verscheen, was zoo belangrijk, zoowel voor de kennis van het hedendaagsche geestesleven als voor die der Anthroposophie, dat hier een uitvoeriger verslag ervan moge volgen.

In de eerste voordracht, die een inleiding was onder den titel: „Het agnosticisme als verderver van echte menschelijkheid", schetste de spreker, hoe het agnosticisme, dat in de 19de eeuw ontstaan is en dat in alle opzichten het tegendeel is van de anthroposophie, juist in onzen tijd zijn verderfelijke vruchten op alle gebieden des levens toont. Uitgaande van de natuurwetenschappelijke vooropstellingen, wil het agnosticisme ook voor de kennis omtrent den mensch geen andere methode, dan die der natuurwetenschap laten gelden. Zoo komt het tot een grens voor het menschelijk weten op het gebied van het zieleleven; aangaande den geest, het Ik, de onsterfelijkheid kan men niets weten. Deze opvatting is van uit het gebied der wetenschap in dat van het algemeene leven, in opvoeding en onderwijs overgegaan en beheerscht tegenwoordig millioenen van menschen, die het meestal zelf niet weten.

Het agnosticisme grijpt eerst het voorstellingsleven aan. De wereld is slechts schijn, onze voorstellingen zijn niets dan beelden, die niet tot de werkelijkheid leiden. — Zoo wordt de mensch innerlijk uiteengerukt, kan geen waarlijk sterk mensch meer zijn. En dit beïnvloed dan weer het gevoelsleven, dat òf sentimenteel, frase wordt, òf aan de dierlijke driften vat geeft, omdat de voorstellingen verbleekt zijn. De gedachten worden vaag, de gevoelens stomp, het wilsleven wordt leeg door het agnosticisme, zoodat de mensch door zijn instinkten beheerscht wordt, òf, om dit te vermijden, zich willoos aan de bestaande autoriteiten uit moet leveren. Zoo beleeft het agnosticisme, dat voor een vroeger geslacht slechts theorie was, nu zijn opstanding in het sociale leven, en in 't bijzonder in het godsdienstig leven. Juist daardoor komen zoovele menschen tot een neiging voor het katholicisme of ook voor allerlei oostersche stroomingen, die evenwel, daar ze uit het verleden stammen, den mensch niet meer bevredigen kunnen.

De sociale impulsen verliezen hun stuwkracht; de uit de moderne natuurwetenschap geboren techniek dringt den mensch zelf eigenlijk geheel ter zijde. Dat alles werkt weer zoo op de menschen terug, dat zij een zekere gemakzuchtigheid ontwikkelen in hun geestesleven. Zij nemen niet meer de moeite, om nieuwe voorstellingen, die hun geboden worden, grondig te onderzoeken, zelfs niet om ze te weerleggen, men laat alles langs zich afglijden, zou het liefst bij het oude, reeds bekende willen blijven staan. Ook bij het onderwijs zou men het kind de dingen liefst kant en klaar willen meegeven, in plaats van de kennis in een zoodanige vorm mee te deelen, dat deze met het kind in de loop van zijn leven méé groeien kan. Zoo zien wij alom het zaad van het agnosticisme opgaan.

In de eigenlijke voordrachtcyclus schilderde Dr. Steiner zijn eigen ontwikkelingsgang, die hem overal in het geestelijk streven van zijn tijd naar de wortelen van een wetenschap deed zoeken, die in de 20ste eeuw als de wetenschap der anthroposophie opkwam. Juist het opgaan van het agnosticisme in de laatste 20 jaren der vorige eeuw deed bij hem de vraag opkomen: Geeft de wetenschap aan den mensch werkelijk, wat hij voor zijn ziel behoeft? en: wat is het, dat de mensch voor zijn ziel behoeft? En hij moest als antwoord schrijven in zijn „Erkentnistheorie der Goetheschen Weltanschauung": Zoo hebben wij een wetenschap waarnaar niemand vraagt en een wetenschappelijke behoefte, die door niemand bevredigd wordt".

Slechts bij Goethe vond men een ander streven. In zijn leer van de' „metamorphose' der planten toont Goethe een denken te bezitten, dat zich met de dingen zelfs kan verbinden, dan in staat is, het bovenzinnelijke wezen der planten, dat zich in de stoffelijke plant in metamorphosen openbaart, te begrijpen. Voor de plantenwereld kan Goethe zoo tot levende, werkelijke voorstellingen komen. Niet echter in dezelfde mate voor de dierenwereld, — hoewel hij ook over de metamorphose bij de dieren geschreven heeft. De vraag rijst op: waarom kan hij wèl het plantenrijk, niet het dieren- of menschenrijk met zijn „gegenständliches denken" doorzien?

Het antwoord op deze vraag kan men vinden, als men aan de andere kant Haeckel beschouwt, die voor de ontwikkeling der vormen in het dierenrijk een dergelijke speurdersblik had als Goethe voor het plantenrijk. In beiden, Haeckel èn Goethe, leefde een verborgen kunstenaarschap, dat niet tot ontplooiing op eigen gebied was gekomen, maar in de plaats

daarvan hun blik gescherpt had voor de waarneming van bepaalde vormende krachten in de natuur. Goethe, de groote dichter, had op den bodem van zijn ziel een sterke aanleg voor beeldhouwer en aan deze aanleg dankte hij de plastische uitwerking van zijn begrippen — zoowel in de opbouw van zijn drama's als in zijn metamorphosenleer. Voor hem was de kunst „een openbaring van geheime natuurwetten" en juist zijn aanleg voor plastische kunst, die niet tot het scheppen van beeldhouwwerken gekomen was, deed hem de plastiek in de plantenwéreld zien en opende zijn oog voor de „geheime natuurwetten", die de plantenvormen opbouwen. Want juist de plantenvormen zijn een volmaakt plastische uitdrukking van hun innerlijk wezen. Hierin ligt ook de reden, waarom men als waar kunstenaar geen plantenvormen in hun volledige gestalte plastisch nabootst, wèl dieren- of menschengestalten. Het reeds in de natuur volmaakte kan door een, zij het nog zoo artistieke nabootsing, slechts verliezen. Het is niet mogelijk, met de plastiek der kunst boven de plastiek der natuur uit te gaan.

Anders is het in de dierenwereld. Daar is het levensbeginsel (het etherlichaam, zooals de anthroposophie het noemt) doortrokken met een ander beginsel, dat niet met het metamorphosenbegrip geheel te vatten is. Haeckel, die een verborgen aanleg voor schilderkunst in zich had, (die hij niet dan dilettantisch tot uiting gebracht heeft), had daardoor de mogelijkheid op een dergelijke wijze tot inzicht in het wezen van de dierenvormen te geraken, als Goethe ten opzichte van de planten. Zoo sprak Haeckel van de „ziel", die hij in het dier vond, zelfs in de cellen, die het dierlijk organisme opbouwen, zooals Goethe van de metamorphose der planten sprak. Zoo moest Steiner ook noodzakelijkerwijze met Haeckel in aanraking komen, hij, die overal zocht naar een diepere kennis van de natuur, dan de alleen op de doode stof toepaselijke natuurwetten kunnen geven, die bovendien streefde naar een monisme, dat niet geest en stof in twee gescheiden werelden ziet, maar in de geheele ons omringende wereld de openbaringen van beide aanschouwt.

Dat was juist het probleem, dat Steiner in zijn „Philosophie der Freiheit" gesteld had: Is het denken iets, wat slechts afbeeldingen van de uiterlijke wereld levert, m. a. w. is het kenproces iets, waardoor het geheele wereldproces beïnvloed wordt of niet? Is onze kennis iets formeels of iets reëels? En het antwoord wordt daar gegeven: de buitenwereld bevat n i e t de volle werkelijkheid en de m e n s c h heeft tot zijn bestemming, aan die uiterlijke werkelijkheid iets toe te voegen, wat alleen in zijn binnenste opgaat. De volle werkelijkheid moeten wij in het kenproces eerst zelf méé scheppen. En men zou de anthroposophie als motto kunnen geven, wat in spreker's „Erkenntnistheoríe der Goetheschen Weltanschauung" staat:

„Overwinning van de zinnelijkheid door den geest is het doel van kunst en wetenschap. De wetenschap evenzeer voor de geestelijke waarneming toegankeoplost. De kunst overwint de zinnelijkheid, doordat zij haar geheel den geest inplant".

Wil de menschelijke v r ij h e i d echter een zin hebben, dan moeten de feiten der geestes- en zielewereld weer zeer voor de geestelijke waarneming toegankelijk zijn als de natuurgebeurtenissen voor de natuurwetenschappelijke waarneming, — anders zou de mensch in zijn handelen steeds als door draden met een onbekende wereld verbonden blijven. Dat is het idee dat ten grondslag ligt aan de „Philosophie der Freiheit". Menschelijke vrijheid wordt in het b e w u s t z ij n beleefd, daarom kan een verklaring van de wereldverschijnselen, die op het beginsel der causale noodzakelijkheid berust, het beginsel der menschelijke vrijheid niet bevatten. Het denken zelf moet een v r ij e d a a d verrichten, door dat het zich vult met een inhoud, die niet uit de zintuigelijke wereld afgeleid is. De methode van de Geesteswetenschap bestaat juist daarin, dat de menschelijke ziel er toe komt, niet leeg te zijn, maar een eigen inhoud te ontwikkelen, wanneer de indrukken van buitenaf ophouden te werken. Zoo dringt de mensch door tot dat deel van zijn geestelijk wezen, waar de moreele impulsen van de vrijheid ontspringen.

Het was niet mogelijk in het laatste gedeelte van de 19de eeuw aan het vrijheidsprobleem te raken, zonder ook met Nietzsche in aanraking te komen. Voor Nietzsche was de gewone zintuigelijke wereld een bron van smart, omdat hier de natuurlijke gebondenheid heerscht. Daarom zocht hij overal in het geestesleven der menschheid: bij de Grieken, bij Schopenbauer, Richard Wagner naar elementen, die den mensch van deze smart der gebondenheid kunnen bevrijden. En van een bepaalde tijd af begon hij ook zijn strijd tegen de levensleugens van zijn tijd, werd een fanatiek strijder voor de werkelijkheid der zintuigelijke wereld. Hij d o o r l e e f d e in zijn ziel, wat voor anderen slechts wereldbeschouwing blijft. Gevoelens en aandoeningen werkten verbrandend op zijn ziel. Blijft de mensch wat hij is, dan moet hij in smart verdrinken, — dus moet hij iets anders worden, „Uebermensch" worden — dat was zijn idee. Maar voor dezen Uebermensch had hij geen zieleinhoud. Het in zijn tijd reeds zoo sterk heerschend agnosticisme kan voor hem geen levensbron zijn, slechts doodskrachten verspreiden. En daar hij in zekeren zin altijd buiten het eigenlijke gebied der natuurwetenschap is blijven staan, had hij ook niet de mogelijkheid, deze natuurwetenschap werkelijk in modernen zin voort te zetten — zooals de geesteswetenschap dat beproeft. In zijn leer van den Uebermensch trachtte hij wel een vergeestelijke omzetting van het Darwinisme te geven, maar, gelijk gezegd, ontbrak het hem aan een inhoud.

Zoo ging hij te gronde aan dat, wat zijn tijd hem aan wetenschap kon bieden. Dat legde spreker neer in zijn werk: :„Friedrich Nietzsche, ein Kämpfer gegen seine Zeit".

De geesteswetenschap, die aan den eenen kant op ernstige gedachteninspanning berust, voert aan de andere kant den mensch boven het gedachteleven uit door de ontwikkeling der i m a g i n a t i e v e k e n n i s. Men kan de imaginaties vergelijken met de voorstellingen van ons herinneringvermogen. Terwijl deze echter toonen, hoe een gebeurtenis in 't verleden was, zijn de imaginaties niet de uitdrukking van persoonlijke ondervindingen, maar toonen reeds door hun w ij z e van optreden, dat ze uit een niet-zintuigelijk waarneembare, objectieve wereld voortkomen, uit een geestelijke wereld dus, die in onze zintuigelijke wereld leeft. Ze zijn geen vizioenen, noch zijn ze hetzelfde als de instinctieve imaginaties van een vroeger, mythologisch tijdperk. Eerst sinds de opkomst van onze huidige natuurwetenschap, sinds Galileï, Kopernicus enz. drukt men in

begrippen uit, wat men vroeger in beelden uitgedrukt heeft. Thans moeten de begrippen weer beeldvorm aannemen. Een voorbereidend stadium daarvan ziet men als 't ware bij Goethe en Haeckel. In Goethe's „oerplant" in Haeckel's oerwezen van de organische ontwikkeling heeft men instinctief optredende beelden, en in 't bijzonder bij Haeckel zijn deze beelden het belangrijkste van zijn werk, niet zoozeer de begrippen, die hij er mee verbonden heeft en die hij veelal aan de denkgewoonten van zijn tijd ontleende. Hij ging wel met een levende aanschouwing, maar tevens met doode begrippen te werk. Ook zijn tegenstanders bestreden hem met doode begrippen. Daarom nam Steiner het voor hem tegen zijn bestrijders op in zijn boek: „Haeckel und seine Gegner".

In de Antroposophie wil men niet het vroegere instinctieve schouwen hernieuwen, maar tot volbewuste beelden opstijgen, die een uiterlijke werkelijkheid objectief weergeven. De zoo verkregen kennis heeft niet zulk een abstracte, indifferente beteekenis voor de menschenziel als dit eigenlijk met de gewone wetenschap het geval is. Zij wordt door den mensch beleefd zooals hij de voorvallen van zijn levenslot beleeft. — Tot de eerste imaginatieve voorstellingen, die men kan verwerven, behoort die omtrent het denken zelf. En het beeld dat men daarbij verkrijgt, herinnert aan dood, aan afsterven. Wat met het denken verbonden is, dat drukt zich uit in processen, die niet opbouwend zijn, maar het leven verlammen, vernietigen. En daar men tevens weet, dat wij zonder het denken niet tot volle menschelijke kennis kunnen komen, zoo is deze imaginatie, wat haar werking op de ziel betreft, te vergelijken met een slag van het noodlot, die zielekracht vereischt, om ze te doorleven.

Men maakt evenwel ook de andere zijde door, wordt gevoerd tot de krachten van groei en leven. En die ontdekt men langs imaginatieve weg juist in de kracht der imaginaties zelf. Terwijl in het denken een innerlijke vrijheid en willekeur heerscht, waardoor wij naar ons believen de eene gedachte met de andere kunnen verbinden, gaat door het geheele gebied der imaginaties als 't ware één doorloopende kracht, die continu de beelden aan een rijgt. En dan bemerken wij, dat in het leven der plantenwereld een beeld is van deze homogene kracht en wij beginnen te begrijpen, wat groeikracht, wat levenskracht is. De wereld van het leven, — wat ook wel de etherwereld genoemd wordt, breidt zich voor de imaginatieve kennis uit.

Deze imaginaties zijn — gelijk gezegd — niet te verwarren met vizioenen of hallucinaties, ze worden met een scherp omlijnd, duidelijk bewustzijn beleefd. En men heeft — hoewel de imaginaties afbeeldingen van werkelijkheden zijn — het duidelijke besef in een onwerkelijke beeldenwereld te leven — terwijl de hallucineerende mensch zijn beelden voor werkelijkheden houdt. Die bovenzinnelijke werkelijkheid, waarop de imaginaties als het ware heen wijzen, wordt eerst vollediger beleefd in de volgende trap van de hoogere kennis, in de inspiratie. En deze wordt juist bereikt door een bewust vergeten, uitdooven van de imaginaties, zoodat men in staat is in zulk een leeg gemaakt bewustzijn met vol besef te kunnen leven, — dan stijgt men op tot de inspiratie. En in deze afwisseling tusschen het beleven van beelden en het uitdooven ervan leeft men als in een geestelijke ademhaling, onze stoffelijke ademhaling is a. h. w. zelf het beeld voor de „inspiratie". De oud-indische Yoga berustte op zulk een verband van stoffelijke met geestelijke inspiratie; de hedendaagsche mensch kan niet meer op dergelijke wijze van de lichamelijke processen uitgaan, maar gebruikt in plaats daarvan het meer geestelijke element, dat in de, sinds den ouden Indischen tijd, veroverde intellektualiteit ligt.

Dat wat Goethe door een gelukkige aanleg zijner natuur als eigenschap ontwikkeld had, het aanschouwen der metamorphose, dat beweegt zich nog geheel en al op het gebied der imaginatie. Voor het aanschouwen der dierlijke vormen is meer noodig, want deze zijn niet zoo continu uit elkaar af te leiden, zonder merkbare sprong, zooals dit bij de planten het geval is. Zij zijn slechts door inspiratie (in deze technische beteekenis genomen) te begrijpen. Daar moet het denken steeds meer tegelijk wilsuiting zijn. In plaats van de vaste definities en logische onderscheidingen, die bij het gewone denken gebruikt worden en de meer bewegelijke metamorphoses, waartoe de imaginatieve kennis leidt, komt men bij die gebieden, die door inspiratie onderkend moeten worden (zooals de dieren- en menschengestalte) tot een beginsel van omkeeren, binnenst-buiten-keeren, bij het zoeken van het onderling verband der afzonderlijke vormen.

Als derde trap van het bovenzinnelijk onderzoek is er de intuïtie, het één worden (niet in mystieke, maar in zeer reëele, concrete beteekenis) met de werkelijkheid der geestelijke wereld.

Reeds in de „Philosophie der Freiheit" is van intuities — voornamelijk als „zedelijke intuities" sprake. Gaat men namelijk uit van den mensch als handelend wezen, dan moet men ter wille van de vrije zedelijke ontwikkeling reeds het begrip der „moreele intuitie" vinden. Zoekt men echter, eveneens uitgaande van het gewone bewustzijn, bovenzinnelijke kennis aangaande den geheelen kosmos, dan moeten de tusschengelegen stadiën der imaginatie en inspiratie voorafgaan aan de intuitie, die dan een éénzijn met de bovenzinnelijke werkelijkheid geeft. In de „Philosophie der Freiheit" is overigens op dit verband van den mensch met den kosmos reeds gewezen met de woorden: „Het enkele menschelijke individu is van de wereld niet in werkelijkheid afgezonderd. Het is een deel der wereld en er bestaat een verband met den kosmos als geheel — wat de werkelijkheid betreft —, welk verband slechts voor onze waarneming onderbroken is. Wij zien in den beginne dit deel als op zichzelf bestaand wezen aan, omdat we de riemen en touwen niet zien, waardoor de beweging van ons levensrad door de fundamenteele krachten van den kosmos bewerkt wordt".

Evenzeer als de mensch, door een overspringen van de twee middelste leden, van het voorwerpelijk bewustzijn empirisch tot de moreele intuïties kan komen, zoo kan hij ook van de trap der gewone waarnemingskennis tot die der kosmische kennis opstijgen, wanneer bij de „riemen en touwen" leert zien, waardoor hij geestelijk met het heelal verbonden is.

Zoo brengt ons de vraag naar het wezen der intuitie tot de vraag aangaande de realiteit der ethica. Deze staat weer in verband met het vrijheidsprobleem en daardoor ook met het sociale vraagstuk.

In de wetenschap gaat men uit van de causaliteit, d.i. gebondenheid der uiterlijke natuur en kracht

deze tot den mensch uit te strekken. Daardoor wordt de menschelijke vrijheid onmogelijk, en — aangezien ware zedelijkheid slechts op vrijheid kan berusten, wordt zoodoende ook de brug tusschen natuurlijke en zedelijke wereldorde afgebroken. Hierdoor ontstaat de kloof tusschen „weten" en „geloof", die den mensch in voortdurende tweestrijd houdt. En men ziet tegenwoordig, hoe steeds verdere gedeelten van het rijk der zedelijke wereldorde (religie etc.) veroverd worden door de wetenschap van het rijk der natuurlijke gebondenheid. Dat moet op den duur ook aan het sociale leven der menschen afbreuk doen.

De geesteswetenschap tracht door de ontwikkeling van imaginatie, inspiratie, intuïtie, de brug over deze kloof weer te slaan. Door de imaginatie openbaart zich ons de geestelijke wereld a. h. w. van haar buitenkant. Door inspiratie en intuïtie begint zij haar innerlijk wezen aan den mensch te openbaren. Beleeft men door de imaginatie bijv. het menschelijke denken als iets, dat met verwelken, afsterven te doen heeft, — in de intuïtie duikt men in den bovenzinnelijke natuur van het denken zelf onder. Men ziet, dat, wanneer in het menschelijk organisme het denken plaatsgrijpt, de materieele processen slechts de ondergrond vormen voor het denken, a. h. w. het stootkussen, maar daardoor juist in de gedaante van destructieve, vernietigingsprocessen. Het denken zelf verloopt geheel in de geestelijke wereld. Hier staat men aan de grens van de geldigheid van de wet van het behoud van stof en kracht. In het menschelijk wezen zelf wordt stof inderdaad vernietigd, opdat er zoo een grondslag kan zijn voor het denken, de voorstellingen, die ons tot bewustzijn komen.

Met het rhythmische systeem der menschen (ademhaling enz.) hangt samen het gevoelsleven. Door de inspiratie leert men zien, hoe in dit systeem voortdurend materie verlamd (niet gedood) wordt, die steeds weer op nieuw belevendigd moet worden; zoodat het innerlijke rhythme van den mensch zich steeds splitst in de stoffelijke ademrhythme en de tot het zieleleven behoorende gevoels processen.

In het stofwisselingsstelsel ziet men hoe de wil leeft in de processen van groei en gedijen, hoe deze evenzeer verbonden zijn met onze handelingen, speciaal met onze ethische handelingen, als het denken met processen van afsterven en dood. En door de intuitie beleeft men wederom hoe door den wil van uit het stofwisselingsstelsel de materie naar die plaatsen gebracht wordt, waar deze, door het bewustzijnsproces, vernietigd wordt. Men ziet hoe scheppende krachten, die tot in het stoffelijke zelf werken, optreden als uitvloeisel van onze zedelijke handelingen en idealen, hoe een nieuwe wereld ontspringt, die door den mensch zelf tot stand komt.

In de intuïtie leeren we de minerale wereld in haar vergaansprocessen kennen, en beleven hoe deze aan het einde der aardeontwikkeling het planten- en dierlijk leven met zich mee trekt in den afgrond. De geheele, aan de causaliteit onderworpen natuur zien we verdwijnen, maar tevens de zedelijke wereld op de bodem dezer ondergegane wereld zich verheffen. Zoo zien wij de realiteit van den menschelijken wil, in samenwerking met het menschelijk denken. Wij krijgen, als schoonste levensvrucht van de anthroposophie, een inzicht in de waarde en beteekenis van den mensch voor het geheele heelal. Daardoor verwerft men zich menschenkennis en bovenal menschenliefde. De eigenlijke drijfsveer in de moreele intuities is de tot de hoogste trap gestegen liefde, en als onze handelingen uit liefde geschieden, ook de plicht uit liefde verricht wordt, zijn wij tevens vrije handelende schepsels. Zoo worden vrijheid en liefde de eigenlijke zuurdeesem van het sociale leven, zoodra geest en natuurgebondenheid in hun onderling verband worden doorzien.

Zoo kennen zich de vruchten der anthroposophische geesteswetenschap voor het leven op de meest verschillende gebieden openbaren. Men moet er slechts van uitgaan, dat het denken, voorzoover het niet op zichzelf, maar op de buitenwereld gericht is, alleen dienstig kan zijn om de feiten der buitenwereld te ordenen en te rangschikken, niet om iets op te bouwen, te constitueeren. Wanneer men zulke resignatie ten opzichte van het denken uitoefent, dan komt men aan een grens, waar de mogelijkheid van waarneming ophoudt. Dan moet men niet beginnen te theoretiseeren, hypothesen op te stellen enz., maar dan beginnen die innerlijke levenskansen, die ten slotte in het denken het levenslier doen invloeien, zoodat het zich metamorphoseert en de imaginaties optreden. Ontwikkelen zich uit deze de inspiraties, dan wordt het onsterfelijk wezen des menschen voorwerp van onderzoek en kennis. Door de intuïties eindelijk leert men de opeenvolgende aardelevens kennen.

Bovenal leert men als levensvrucht der anthroposophie zoowel het sociale als het menschelijke organisme in hun opbouw als een som van levende processen gewaar worden. Hoe arbeid, kapitaal, loon enz. op elkaar werken, hoe het zoo ingewikkeld geworden economische leven doorzichtig te maken is, welke plaats economie, politiek en geestesleven in het sociale organisme innemen, dat is heden ten dage slechts na te gaan met het bewegelijke denken der imaginaties. En voor deze vertoonen zich ook de organen van het menschenlichaam als levende processen, die slechts hun middelpunt, hun uiterlijke uitdrukking in die organen hebben, die alleen voor de uiterlijke beschouwing schijnbaar in rust zijn. De imaginatieve kennis is in staat a. h. w. na te loopen de bewegelijke processen van het sociale leven en in te dringen in de verborgen processen van het organisch leven. Hier ligt ook de mogelijkheid voor een nieuwe belevendiging der geneeskunde, zooals deze door de anthroposophie beproefd wordt.

Niet abstracte materie en abstracte geest wil de anthroposophie bestudeeren, zij ziet beide te zamen werken, concreet, in het geheele leven. Daardoor kan ook de kunst, die uit anthroposophie voortgesproten is, niet iets abstracts, allegorisch of symbolisch zijn. Zij wil niet ideeën in kunstvormen uiten, maar voor de anthroposophiese kunst (zooals die van het Goetheanum, de Eurhythmie enz.), zijn kunst èn idee slechts twee takken aan één en denzelfden boom. — Ook op het gebied van den godsdienst kan anthroposophie bevruchtend werken. Haar wetenschap, die tevens innerlijke ervaring is, kan van uit het standpunt van onze 20ste eeuw over de religieuze ervaring, over den Christus spreken.

Zoo wil de anthroposophische geesteswetenschap kennis van het bovenzinnelijke brengen, de geestelijke werkelijkheid tot in de schuilhoeken van de stoffelijkheid naspeuren. Zij wil niet tot dode begrippen voeren, die slechts van een doode werkelijkheid spreken. Zij wil de kennis, die de mensch bereiken kan, niet beperken tot de resultaten, die als dorre

bladeren door het abstracte verstand uit de stoffelijke wereld vergaard worden, en die in hun verdorren de menschenziel zelf verlammen. Zij wil zielevruchten brengen, die levensvoedsel kunnen zijn voor den mensch, die het geestesbloed in hem doen stroomen. Het weten zelf moet in de atmosfeer der vrijheid gebracht worden, zoodat het waarlijk vrije handelen den grondslag voor de sociale harmonie onder de menschen kan leggen.

E. V.

Groepsinstincten in Oost en West.

Het onnatuurlijke, kunstmatige der westersche volkeren en staten schildert Tagore in zijn boek „Nationalisme" o.a. als volgt: „In het westen wordt door het nationale mechanisme van handel en politiek, de menschheid formeel in pakken samen geperst, die hun nut en hooge marktwaarde hebben; ze zijn met opschriften voorzien en met wetenschappelijke zorgvuldigheid gesorteerd. God schiep echter waarlijk den mensch, opdat hij menschelijk zij; dit moderne product is evenwel zoo wonderlijk regelmatig gesneden en gepolijst, heeft zoozeer het karakter van fabriekswaar, dat de Schepper moeite zal hebben, het als geestelijk wezen te herkennen, als schepsel, dat Hij naar zijn goddelijk beeld schiep."

Dit groepenegoïsme, dat in het westen als chauvinistisch nationalisme heerscht, schijnt wel is waar te worden doorbroken door het persoonlijk egoïsme, dat zich niet stoort aan volk en staat, in zooverre het in het „kapitalisme" zijn eigen voordeel zoekt, dat de nationale instincten, de staat echter toch gebruikt in zijn dienst, ja in zijn pseudo-individualisme steeds zijn geboorte uit, zijn wortelen in het chauvinistische collectivisme verraadt (zie „Egoïsme in de Idee der driel. indeeling v.h. Sociale org." no. 7 van dit blad.)

„Individualisme" en „vrijheid" van den man van zaken in het economische leven, de leuze van het liberalisme bij den aanvang van de 19e eeuw is nog eens bij nacht en ontij aangeheven door Wilson, den man van het „zelfbeschikkingsrecht der natiën". In zijn boek; „De nieuwe vrijheid" heet het: „Wat is vrijheid? — Het beeld, dat mij voor oogen zweeft is een grootsche machinerie.... Men zegt van eene locomotief, dat ze v r ij loopt. Wat meent men daarmee? Men wil zeggen, dat de verschillende bestanddeelen zoo samengevoegd zijn, en in elkaar sluiten, dat de wrijving tot op een minimum beperkt is.... De vrijheid des menschen bestaat in een op juiste wijze in elkaar grijpen der menschelijke interessen van den handel en van de krachten".

Vrij zijn beteekent dus als „individueel" rad glad, wrijvingloos meeloopen in de machine van het nationaal politiek-econ. leven; de natiën moeten eveneens zich wrijvingloos te samenvoegen, terwijl ze toch zelfstandig met „kloek beleid" hun eigen voordeel zoeken. — Op papier laat zich dat alles „logisch" uit een zetten; een „logica", die zich aan de werkelijkheid houdt, ziet echter maar al te duidelijk, dat een ideale, „burgelijke" samenleving en een internationalisme met zijn hoffelijke diplomatie, — beter dan met een glad loopende machine, — te vergelijken is, gelijk Schopenhauer ergens ongeveer zegt, met een gezelschap stekelvarkens op een kouden winterdag, zich samendringend om zichzelf voor bevriezen te behoeden, echter spoedig daarbij elkaars stekels voelend en daardoor elkaars ongenaakbaarheid. En dit telkens weer, als hun gevoel van koude zich doet gelden, tot blinde woede hen aangrijpt....

Het is bekend, dat de Engelsche diplomaat J. M. Keijnes omtrent de „Volkerenbond" en haar vrijheid, waaraan hij liever niet meer medeplichtig wilde zijn, dit alles wel heeft ingezien en rondweg verklaard. In vele opzichten met K. overeenstemmend uit zich George Young in zijn boek „The new Germany" o.a. als volgt:

„De vrede veroordeelt Duitschland voor een geheele generatie of langer tot verlies van zijne souvereine rechten, tot confiscatie van zijn geheele vermogen, en tot tuchthuisarbeid. We hebben de gelegenheid voorbij laten gaan, uit Duitschland een moreele verovering te maken, een natuurlijke bondgenoot die, van ons politiek standpunt beschouwt, onze ideeën absorbeerde, en zich bij onze idealen aansloot. We hadden van Duitschland een rassen verwante grensprovincie van het Angelsaksendom kunnen maken, en daarmee tot een muur tegen de Aziatische vloed, die over de wijde Russische vlakte zich naar Europa beweegt".

We zien, hoe moeilijk het voor een eerlijk burgerlijk westerling is de grens van zijn nationale denkgewoonten w e r k e l ij k vrij, individueel te doorbreken, gelijk dit met de idee v. d. drieledige indeeling v. h. soc. org. gepoogd wordt.

Tegen dit burgerlijk nationalistisch „internationalisme" wast, steeds meer onweerstaanbaar de macht van de roode Internationale in het elementaire gevoel van een onmenschwaardig bestaan, dank zij zijn marxistische bewustwording evenwel behept met een massaal instinctief karakter, dat niet in overeenstemming is met het ontwikkelingsstadium der westersche menschheid. In het oosten, door de Russische revolutie, heeft deze massa-mobilisatie echter noodlottige vormen aangenomen. Dit blijke o.a. uit wat volgt.

Het communistisch marxisme wil niet alleen het nationalisme, het wil ook de staat doen „afsterven". Lenin beschrijft in zijn: [1]) „Staat en Revolutie" hoe hij zich als marxist dit afsterven voorstelt. Hij zegt: „De staat zal dan eerst volledig kunnen afsterven, als de samenleving het beginsel: ieder naar zijn vermogens, ieder naar zijn behoeften, waar zal hebben gemaakt. d.w.z. als de menschen zich zóó aan het handhaven van deze grondstelling g e w e n d hebben, dat ze v r ij w i l l i g n a a r h u n v e r m o g e n s werkzaam zullen zijn". Dat dit toekomstmuziek is, beseft Lenin natuurlijk; hij noemt het daarom de „hoogere fase der communistische samenleving" waarvan hij verklaart niet te weten, hoe en wanneer ze zal komen. De eerste fase, waarop het dus practisch aankomt, interesseert ons echter enkel en niet deze hoogere fase, waarin de „staat" zeer zeker weinig meer te doen zal hebben en dus overbodig is; rustig „afsterven kan". Over deze eerste fase der com. samenleving, waarin dus Rusland verkeert zegt nu Lenin: ‚Andere vormen dan het burgerlijke recht zijn er niet. En in zooverre is de staat nog noodzakelijk." Lenin aanvaardt dus practisch nog dankbaar de burgerlijke klasserechtstaat. Daarom vindt Lenin het wenschelijk, om voorloopig: „tot aan de intrede

---

[1]) „Staat en Revolutie" van Lenin vetaald door H. Gorter blz. 101 e. v.

van de hoogere fase van het communisme de strengste contrôle door de samenleving en de staat uit te oefenen". Hij grijpt dus naar de gewone middelen van militairisme en kapitalisme met de ons bekende gevolgen.

Het marxisme kan het Westen niets brengen; en nog minder het Oosten. Het kan Rusland niets positiefs geven, integendeel, het levert Rusland over aan de massaal instinctieve machten der Aziatische volkeren in hun zwoel religieuze „Hetze" tegen het Westen.

Niet in het marxisme vertoont het Bolsjewisme dan ook zijn ware gelaat, maar veel meer in de woorden bijv. van een Sinowjew: „In Azië wonen 800 mil. menschen. Die miljoenen zullen we aanvoeren tegen het entente-kapitalisme. Zeker, dat is geen proletarische, geen communistische stroom. We voeren hem echter aan in de heilige oorlog tegen de bourgeoisie. We willen Azië in vlammen zetten. We moeten daarbij echter rekenen met religeuze vooroordeelen".

Even vreemd aan het ware willen van het westersche proletariaat, als aan de ware opgave van het Russische volk, is het marxisme. Hier slaat het 't proletariaat machteloos met een „burgerlijk" geestesleven (zie „het maatschappelijk vraagstuk als geestesvraag" in no. 4); Rusland levert het machteloos over aan Aziatisch despotisme, Aziatisch massale religieus-fanatieke vernietigingswil voor het W. In „die Tat" lezen we uit een Finsche brief: „het Bolsjewisme zal nu spoedig zijn masker afwerpen, en in verbond met alle Aziatische volkeren, een vreeselijke oorlog tegen Europa ontketenen".

Ook van paw-islamitische zijde klinken reeds voorboden van de aanstaande „reveil" van Azië tegen het Westen en zijn economische overheersching. Enver Pascha schreef in een brief (in „the Irish Press" gepubliceerd) o.a. het volgende:

„Engelands doel in het oosten is de vernietiging van Turkije. Het wil Turkije tot slaaf maken, zooals het Egypte deed.... de Turksche oorlog zal spoedig de oorlog der mohammedaansche wereld, wiens hart Turkije is, tegen het Britsche juk zijn". Brengt het westen aan het oosten alleen zijn opgedrongen mechanisch-economische cultuur, toont het geen omvattend, menschelijk inzicht, an dat niet slechts in het geestesleven van het westen zelf, maar daardoor tevens het geestesleven van ons oude vaderland: het oosten, dan zullen we meer en meer komen te staan voor wat Dr. Steiner in een voordracht noemde: een groote omvattende geestesstrijd der menschheid, waarvan hij o.a. zegt, dat deze alleen dan bevredigend voor allen kan worden uitgestreden, wanneer hij niet met het gewone politiek-economische oordeel wordt beschouwd, maar in het licht van de menschheids-ontwikkeling, de geestelijke ontwikkeling der menschheid, waarvan het oosten aan een oer-oude fase, hoewel heden reeds geheel decadent, nog met geheel zijn hart hangt, terwijl het in het mechanisch geestlooze westen slechts het waardelooze, ja het schadelijke moet zien. Wij westerlingen hebben te toonen, dat we iets geestelijks zeer waardevols in ons dragen, wil genoemde geestesstrijd voor de menschheid niet zeer noodlottig worden.

N. D. FRANKENA.

Cursus in paedagogie in 't Goetheanum te Dornach.

Er is eene mededeeling te doen, die hoe eenvoudig ook, van het allergrootste belang is: in de Kerstvacantie zal door Dr. Rudolf Steiner in 't Gebouw van de Vrije Hoogeschool voor geesteswetenschap te Dornach bij Basel een cursus in paedagogie gegeven worden.

Slechts diegenen, die onder het verdorde schoolwezen van den tegenwoordigen tijd lijden, voor zich of anderen, en hebben begrepen, ervaren, of gezien, welke bevrijdende en vernieuwende krachten van de Steinersche paedagogie uitgaan, kunnen de volle belangrijkheid beseffen van het hierboven meegedeelde. Maar op hen rust naast de vreugde van dit weten, ook de plicht, het in zoo breed mogelijken kring bekend te maken, mogelijkheden te scheppen, dat zooveel leerkrachten als doenlijk is, optrekken om in zich op te nemen het bevrijdende woord voor ons schoolwezen.

De cursus wordt in de vacantie gehouden. Daardoor is de mogelijkheid geschapen, dat velen, wat hun vrije tijd betreft, geen bezwaren ondervinden. Daarmee zijn de bezwaren echter nog lang niet opgeheven: ze liggen wel bij velen in 't gemis aan noodige belangstelling en bij anderen in 't gemis aan voldoende middelen om de tocht naar Dornach te ondernemen.

Aan het laatste willen we tegemoet komen, zooveel als doenlijk is. Wil ook ons land meegaan op den weg der vernieuwing, willen ook wij onze voorstanders krijgen van 't vrije geestesleven, dan moeten deze voor alles kundig onderlegd zijn, dan moeten we onze vakmenschen krijgen, doortrokken van liefde, kennis, inzicht, waarheidsliefde en overtuigingsmoed.

Uit alle landen van Europa, zelfs uit Amerika zullen leerkrachten samen komen. Comité's hebben zich overal gevormd om het propagandawerk ter hand te nemen. Voor ons land zullen gaarne alle inlichtingen worden verschaft door Mevr. Kloppers Moltzer, Wassenaar. Datum enz. zullen later worden meegedeeld. Deze enkele woorden willen slechts als voorloopige opwekking dienst doen.

Kl.